

Звіт

у рамках проекту «Збереження природної спадщини для Life в Україні», ConNaturLIFE Ukraine (101148569 — LIFE23-PRE-CZ-ConNaturLIFE Україна)

Аналіз відповідності Смарагдової мережі України мережі Natura 2000 щодо створення та практики управління

Автори:	Михайло Дребет, Анна Ковбаснюк, Артем Зіньковський, Анастасія Драпалюк
Номер активності:	T.2.2
Назва Робочого пакету:	WP2. Спільний законодавчий простір для України та ЄС у сфері збереження природи
Назва результату:	D2.12 Документ, що містить аналіз відповідності Смарагдової мережі України мережі Natura 2000
Дата:	Лютий 2026

Підготовлено в рамках проекту Збереження Природної Спадщини для LIFE в Україні (LIFE23-PRE-CZ-ConNaturLIFE Ukraine), що співфінансується Європейською Унією та Міністерством довкілля Чеської Республіки. Співфінансується Європейським Союзом.

Висловлені погляди та думки є виключно позицією автора і не обов'язково відображають позицію Європейського Союзу або CINEA (Виконавче агентство з питань клімату, інфраструктури та довкілля – орган, що надає гранти в межах програми LIFE). Ані Європейський Союз, ані орган, що надає грант, не можуть нести за них відповідальність.

Зміст

Вступ.....	3
Стан створення Смарагдової мережі та мережі Natura 2000 в Україні	5
Складові елементи Смарагдової мережі та мережі Natura 2000.....	5
Критерії визначення Смарагдової мережі та мережі Natura 2000	6
Біогеографічні регіони	10
Оцінка достатності Смарагдової мережі в Україні	12
Класифікація типів природних оселищ (біотопів) Бернської конвенції та Оселищної директиви	16
Порівняння видів фауни та флори (за виключенням птахів) для яких створюється Смарагдова мережа та мережа Natura 2000	21
Пріоритетні види фауни і флори відповідно до Оселищної директиви	26
Порівняння видів птахів для яких створюється Смарагдова мережа та мережа Natura 2000	27
Загальний огляд існуючих практик управління, та їх оцінка	31
Загальний огляд положень Оселищної та Пташиної директив щодо практик управління	31
Цілі та заходи збереження	31
Обов'язок запобігати погіршенню	33
Звітність	33
Загальний огляд положень Бернської конвенції щодо практик управління.....	34
Цілі та заходи управління.....	34
Моніторинг як елемент управління	35
Звітність	35
Аналіз вибраних прикладів національної реалізації проєктів управління територіями Смарагдової мережі	36
Висновки	40
Рекомендації	41
Додатки 1-5 в окремих файлах	43

Вступ

У 1996 році Україна приєдналася до Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі¹ (далі – Бернська конвенція²).

Цілями цієї Конвенції є збереження дикої флори та фауни в їх природних середовищах існування, особливо тих видів і природних оселищ (біотопів), збереження яких потребує співробітництва декількох держав, а також сприяння такому співробітництву. У тому ж році Постійний комітет Бернської конвенції схвалив Резолюцію 4 (1996) «Про перелік типів природних оселищ, що перебувають під загрозою зникнення та потребують спеціальних заходів щодо їх збереження³», яка визначила у додатку I типи природних оселищ що зникають.

Постійний комітет Бернської конвенції також прийняв у 1998 році Резолюцію 6 (1998) «Про перелік видів, щодо потребують спеціальних заходів збереження⁴» додаток I до якої містить перелік видів, які потребують спеціальних заходів для збереження їхніх оселищ.

У 1989 році Постійний комітет Бернської конвенції прийняв Рекомендацію 16⁵, якою започаткував створення Смарагдової мережі – екологічної мережі, яка складається з Територій особливого природоохоронного значення (Areas of Special Conservation Interest – ASCI), визначених з метою довгострокового збереження видів і типів природних оселищ зазначених у додатках I до вищевказаних Резолюцій 4 (1996) та 6 (1998).

Створення Смарагдової мережі на національному рівні є одним із основних інструментів, що дозволяють Договірним Сторонам виконувати свої зобов'язання за Бернською конвенцією.

Водночас, Європейський Союз прийняв Директиву № 2009/147/ЄС про збереження диких птахів (далі – Пташина директива) та Директиву № 92/43/ЄС про збереження природних оселищ та видів природної фауни і флори (далі – Оселищна директива).

Оселищна директива встановлює обов'язок створення Спеціальних територій збереження (SAC, special area of conservation) для всіх типів природних оселищ з додатку I, і видів перелічених у додатку II.

Пташина директива встановлює необхідність охорони та збереження оселищ усіх птахів і зобов'язує створювати спеціальні захищені території (SPA, Special Protection Areas) для видів перелічених у додатку I та інших, регулярно мігруючих видів птахів, що не включені в додаток I.

Країни Європейського Союзу здійснюють реалізацію положень Бернської конвенції та її рішень шляхом створення мережі Natura 2000, яка є аналогом Смарагдової мережі проте є

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/96-%D0%B2%D1%80#Text>

² <https://eur-lex.europa.eu/eli/convention/1982/72/oj/eng>

³ <https://search.coe.int/democracy?i=09000016807469e7>

⁴ <https://search.coe.int/democracy?i=0900001680746afc>

⁵ <https://search.coe.int/democracy?i=0900001680746c25>

певні відмінності у частині процедури створення, управління, переліків видів та типів природних оселищ, що охороняються тощо.

Вступаючи до Європейського Союзу Україна має створити свою частину мережі Natura 2000, основою якої, як передбачається, має стати Смарагдова мережа. Саме питанню відповідності української частини Смарагдової мережі Natura 2000 присвячений цей аналіз.

У звіті проаналізовано сучасний стан створення Смарагдової мережі в Україні, відмінності та подібності цієї мережі у порівнянні з мережею Natura 2000. Також, цей звіт має на меті оцінити наявні підходи до управління територіями, важливими для збереження оселищ і видів, у контексті європейських стандартів та міжнародних зобов'язань України. У звіті подано узагальнений огляд ключових принципів управління відповідно до Оселищної та Пташиної директив, а також Бернської конвенції. Далі наведено оцінку практичної реалізації цих підходів в Україні на основі аналізу вибраних управлінських документів і правозастосовної практики.

Стан створення Смарагдової мережі та мережі Natura 2000 в Україні

Смарагдова мережа створюється в державах, які є сторонами Бернської конвенції. Основною метою функціонування Смарагдової мережі є довгострокове збереження видів флори і фауни та типів природних оселищ (біотопів), що потребують особливої охорони.

Станом на сьогодні Український перелік територій Смарагдової мережі складається з 538 територій загальною площею 12211,4 тис. га. Наземні території становить близько 15,8 % від площі суходолу держави. З них:

377 територій площею 7922,6 тис. га уже схвалені Бернською конвенцією у 2016 та 2019 роках, з них 1030,61 тис.га морських територій.

161 територія, площею 4289,14 тис.га подана Україною у 2021 році, яку запропонували науковці громадських організацій ГО «Українська природоохоронна група» та Українське товариство охорони птахів за участі науковців. Серед поданих пропозицій 1638,37 га морських територій.

За даними Бернської конвенції, Смарагдова мережа в межах України достатня лише для 44,9 % видів та природних оселищ, що охороняються на рівні Європи.⁶

Мережа Natura 2000 створюється в країнах ЄС відповідно до Оселищної та Пташиної директив. Метою створення є забезпечення збереження або, за потреби, відновлення сприятливого стану збереження відповідних типів природних оселищ та оселищ видів у їхньому природному ареалі.

Оскільки Україна знаходиться на шляху до приєднання до Європейського Союзу, національна мережа Natura 2000 ще не функціонує. Розроблення мережі Natura 2000 та створення механізмів управління нею є завданням кожної держави при вступі в ЄС.

Складові елементи Смарагдової мережі та мережі Natura 2000

Смарагдова мережа складається з Територій особливого природоохоронного значення (Areas of Special Conservation Interest – ASCI), визначених з метою довгострокового збереження видів і типів природних оселищ зазначених у додатках до Резолюції 4 (1996) «Про перелік типів природних оселищ, що перебувають під загрозою зникнення та потребують спеціальних заходів щодо їх збереження»⁷ та Резолюцію 6 (1998) «Про перелік видів, щодо потребують спеціальних заходів збереження»⁸.

⁶ https://tableau-public.discomap.eea.europa.eu/views/EmeraldBarometerdashboard/Barometertable?%3AshowAppBanner=false&%3Adisplay_count=n&%3AshowVizHome=n&%3Aorigin=viz_share_link&%3AisGuestRedirectFromVizportal=y&%3Aembed=y

⁷ <https://search.coe.int/democracy?i=09000016807469e7>

⁸ <https://search.coe.int/democracy?i=0900001680746afc>

Оселищна директива встановлює обов'язок створення Спеціальних територій збереження (SAC, special area of conservation) для всіх типів природних оселищ з додатку I, і видів перелічених у додатку II, які трапляються на території держави.

Пташина директива встановлює необхідність охорони та збереження оселищ усіх птахів і зобов'язує створювати Спеціальні захищені території (SPA, Special Protection Areas) для видів перелічених у додатку I та інших, регулярно мігруючих видів птахів, що не включені в додаток I і трапляються на території держави.

На практиці, є ділянки, які мають цінність як для збереження птахів, так і збереження інших видів фауни, флори чи типів природних оселищ.

Тому, об'єкти Natura 2000 бувають трьох типів:

- утворені відповідно до Пташиної Директиви (SPA);
- утворені відповідно до Оселищної Директиви (SAC);
- утворені відповідно до обох Директив (мають повністю спільні кордони).

Відмінності у складових елементах Смарагдової мережі та мережі Natura 2000 мають значення при підготовці переліків ділянок і заповненні Стандартних Форм Даних для них (SDF, Standard Data Form).

Хоча і Смарагдова мережа і мережа Natura 2000 має охоплювати ділянки, важливі для забезпечення сприятливого стану видів флори і фауни та типів природних оселищ, але процес її формування відрізняється в частині потреби створення окремої баз даних для птахів і окремої для інших видів та типів природних оселищ у випадку створення Natura 2000.

Критерії визначення Смарагдової мережі та мережі Natura 2000

Визначення ділянок Смарагдової мережі та Natura 2000 здійснюється виключно на основі чітких наукових критеріїв, зокрема щодо репрезентативності оселищ, їхнього стану та можливостей відновлення.

Критерії вибору ділянок для територій Смарагдової мережі визначені в Рекомендації 16 (1989) Бернської конвенції про Території особливого природоохоронного значення (ASCIs).

Критерії вибору ділянок для типів природних оселищ та видів флори і фауни (за виключення птахів) визначені у додатку III до Оселищної директиви.

Критерії визначення ділянок для птахів визначені у статті 4 Пташиної директиви та в Керівних принципах застосування критеріїв IBA (Guidelines for the application of the IBA criteria Final version, July 2020⁹). Території, важливі для птахів (IBA, Important Bird Areas) – це території, які відіграють ключову роль у збереженні птахів та біорізноманіття, а їх визначення є частиною глобального проекту, що координується BirdLife International. Проект IBA виник з необхідності визначення єдиних та стандартизованих критеріїв для

⁹ <https://datazone.birdlife.org/about-our-science/ibas>

створення Спеціальних захищених територій (SPA). Території IBA використовуються для оцінки достатності національних мереж SPA, визначених державами-членами¹⁰.

Окремі критерії вибору ділянок Смарагдової мережі та Natura 2000 відрізняються деталізацією, що впливає на рівень відповідності між ними. Нижче наведено порівняння критеріїв вибору ділянок Смарагдової мережі та Natura 2000, які визначені Бернською конвенцією, Оселищною та Пташиною директивами відповідно (Табл. 1).

Таблиця 1. Порівняння критеріїв Бернської конвенції з критеріями Оселищної та Пташиної директив

Бернська конвенція, Рекомендація 16 (1989) щодо Територій особливого природоохоронного значення (ASCIs)	Оселищна директива, критерії Додатка III (SACs/SCIs)	Пташина директива, відбір територій (SPAs) (стаття 4 та Керівні принципи застосування критеріїв IBA)	Співставлення
(a) ділянка суттєво сприяє виживанню видів, яким загрожує зникнення, ендемічних видів або будь-яких видів, включених до додатків I і II конвенції	Етап 1: B(a) розмір і щільність популяції виду на ділянці порівняно з популяціями в межах національної території; B(d) загальна оцінка значення ділянки для збереження відповідного виду	Стаття 4(1) і (2): держави- члени класифікують найбільш відповідні території за кількістю та площею для збереження видів із Додатка I та регулярно мігруючих видів. Відбір територій здійснюється виключно на основі орнітологічних критеріїв	В усіх випадках надається пріоритет видам під загрозою та видам зі списків, при цьому: Директиви застосовують обов'язкові, вимірні та структуровані критерії. Критерії Рекомендації 16 є більш загальними
(b) ділянка підтримує значну кількість видів у зоні високого видового різноманіття або підтримує важливі популяції одного чи кількох видів	Етап 1, B(a); Етап 2 враховує відносну цінність ділянки на національному рівні та загальну екологічну цінність	Настанови для SPAs, Етап 1: 1) $\geq 1\%$ національної популяції виду з Додатка I; 2) $\geq 1\%$ біогеографічної популяції регулярно мігруючого виду; 3) $> 20\ 000$ водоплавних птахів або морських птахів; 4) території, що підпадають під критерії Етапу 2	Концептуально критерії відповідають один одному, але у SPAs і Оселищній директиві критерії є більш кількісними (кількісні пороги, щільність, оцінка значущості). Критерії Рекомендації 16 подаються у якісній формі

¹⁰ https://data.europa.eu/data/datasets/m_amte-299fn3-a31da965-7b90-4cbe-eac2-32a687bb2509?locale=en

Co-funded by
the European Union

<p>Бернська конвенція, Рекомендація 16 (1989) щодо Територій особливого природоохоронного значення (ASCIs)</p>	<p>Оселищна директива, критерії Додатка III (SACs/SCIs)</p>	<p>Пташина директива, відбір територій (SPAs) (стаття 4 та Керівні принципи застосування критеріїв IBA)</p>	<p>Співставлення</p>
<p>(c) ділянка містить важливий та/або репрезентативний зразок зникаючих типів оселищ</p>	<p>Етап 1: A(a) ступінь репрезентативності типу оселища на ділянці; A(b) площа ділянки, яку займає цей тип оселища, порівняно із загальною площею цього типу в країні</p>	<p>У SPAs немає прямих критеріїв щодо типів оселищ, але якість оселища важлива як умова для збереження птахів</p>	<p>Критерії Рекомендації 16 та критерії з annex III A(a–b) Оселищної директиви загалом відповідають одні одним. При цьому Директива деталізує вимоги до репрезентативності та площі ділянки. Рекомендації № 16 є більш загальними</p>
<p>(d) ділянка містить видатний приклад певного типу оселища або мозаїку різних типів оселищ</p>	<p>Етап 1: A(a), A(c), A(d): репрезентативність; ступінь збереження структури та функцій; загальна оцінка значення ділянки</p>	<p>Для SPAs екологічна якість оселища для птахів враховується через критерії Етапу 2: успішність розмноження, історія зайняття території, природність, багатовидовість, роль у суворих погодних умовах тощо</p>	<p>Рекомендації 16 описують загальну вимогу до ділянки тоді як annex III та SPA Stage 2 деталізують її на субкритерії.</p>
<p>(e) ділянка є важливою територією для одного або кількох мігруючих видів</p>	<p>Етап 2: враховується географічне розташування ділянки щодо міграційних шляхів та зв'язність екосистем</p>	<p>Стаття 4(2): заходи для регулярно мігруючих видів, не включених до Додатка I; особлива увага – ключовим територіям (гніздування, літання, зимування, місця зупинок), особливо водно- болотним угіддям міжнародного значення. Етап 1 SPAs включає критерії $\geq 1\%$ популяції мігруючих видів</p>	<p>Як Рекомендації 16 так і Директиви визначають ключові ділянки для міграційних видів як пріоритет. При цьому критерії Директив містять більш детальні вимоги до оцінки та враховують мережеву цілісність</p>
<p>(f) ділянка суттєво сприяє досягненню</p>	<p>Етап 1, A(d), B(d) «загальна оцінка значення».</p>	<p>Статті 3–4 Пташиної директиви: SPAs повинні формувати «узгоджену</p>	<p>Рекомендація 16 має загальний всеохоплюючий пункт.</p>

Co-funded by
the European Union

Бернська конвенція, Рекомендація 16 (1989) щодо Територій особливого природоохоронного значення (ASCIs)	Оселищна директива, критерії Додатка III (SACs/SCIs)	Пташина директива, відбір територій (SPAs) (стаття 4 та Керівні принципи застосування критеріїв IBA)	Співставлення
цілей Конвенції іншим способом	Етап 2: внесок ділянки у «сприятливий природоохоронний статус» та «цілісність мережі Natura 2000»	мережу»; Єврокомісія оцінює достатність визначених територій	У Директивах він розділений на оцінку «загального значення», «сприятливого стану» і «мережевої цілісності»
Ступінь ізоляції популяції на ділянці відносно природного ареалу виду прямо не згадується; але може бути опосередковано врахована через (a), (b) або (f)	Етап 1, В(с) «Ступінь ізоляції популяції на ділянці відносно природного ареалу виду»	У SPAs прямо не вказано, але у критеріях Етапу 2 враховується «ареал виду», «географічне охоплення ареалу» та забезпечення узгодженої мережі	Рекомендація 16 не вимагає спеціальної оцінки ізоляції популяцій тоді як Оселищна директива її вимагає, а Пташина містить більш загальну вимогу
Оцінка стану збереження і можливості відновлення прямо не сформульовано, хоча неявно присутнє у (c), (d) та (f).	Етап 1, А(с) та В(б): оцінка стану збереження і можливості відновлення – обов'язкові критерії	У SPAs враховується через якість оселища, демонстровану успішністю розмноження, природністю, значенням для переживання суворої погоди тощо	Директиви містять чіткі формулювання. Рекомендація 16 обмежується загальними поняттями.
Кількісні орнітологічні критерії не передбачені; Критерії повністю якісні	У Додатку III немає числових порогів, але оцінка проводиться відносно популяцій та площі	SPAs: Етап 1 та Етап 2 містять кількісні орнітологічні критерії (≥1%, >20 000 птахів, ключові ділянки у сувору погоду)	SPAs використовують кількісні критерії, яких немає у Рекомендації 16 та Пташиній директиві, яка водночас передбачає відносні оцінки
Ареал виду (біогеографічна оцінка) прямо не зазначено, хоча може бути опосередковано пов'язане з (b), (d) та (f).	Етап 2: враховується «географічне положення ділянки для біогеографічних регіонів»	SPAs Етап 2: критерії «ареал виду», «широке географічне охоплення», опора на IBA для повного охоплення ареалу	Обов'язкова біогеографічна оцінка передбачена лише у Директивах

Біогеографічні регіони

Оцінка достатності Смарагдової мережі та мережі Natura 2000 для кожної країни, оцінка стану збереження видів, за виключенням птахів та, в цілому планування і реалізація заходів збереження здійснюється в розрізі біогеографічних регіонів.

Біогеографічні регіони представляють чітко визначені великі території по всій Європі, які визначаються переважно кліматом, орографією та домінуючою рослинністю. Усі заходи охорони, спрямовані на типи природних оселищ і види, повинні бути однаковими в усіх країнах, що належать до конкретного біогеографічного регіону. Різні країни ЄС повинні застосовувати заходи зі збереження типів природних оселищ і видів відповідно до природних характеристик даного біогеографічного регіону, а не згідно з різними національними політиками, керованими політичними інтересами.

Європейська Комісія та Секретаріат Бернської конвенції, домовилися, що класифікація біогеографічних регіонів суходолу та їхні межі будуть однаковими як для мережі Natura 2000, так і для Смарагдової мережі (Рис. 1).

Для території України характерно виділення 4-х біогеографічних регіонів суходолу: Альпійський, Континентальний, Панонський та Степовий:

ALP (Alpine) – Альпійський регіон, охоплює високогірні райони Європи (Альпи, Карпати) з характерними гірськими екосистемами, низькими температурами і специфічною флорою та фауною;

CON (Continental) – Континентальний регіон, охоплює рівнинні території Європи з помірним кліматом, змішаними та широколистяними лісами, луками;

PAN (Pannonian) – Панонський регіон, що охоплює низовини Центральної Європи (Панонська рівнина), із сухим кліматом, степовими і лісостеповими екосистемами;

STE (Steppic) – Степовий регіон, включає посушливі рівнинні території Східної та Південно-Східної Європи, з трав'янистою рослинністю, характерною для степів.

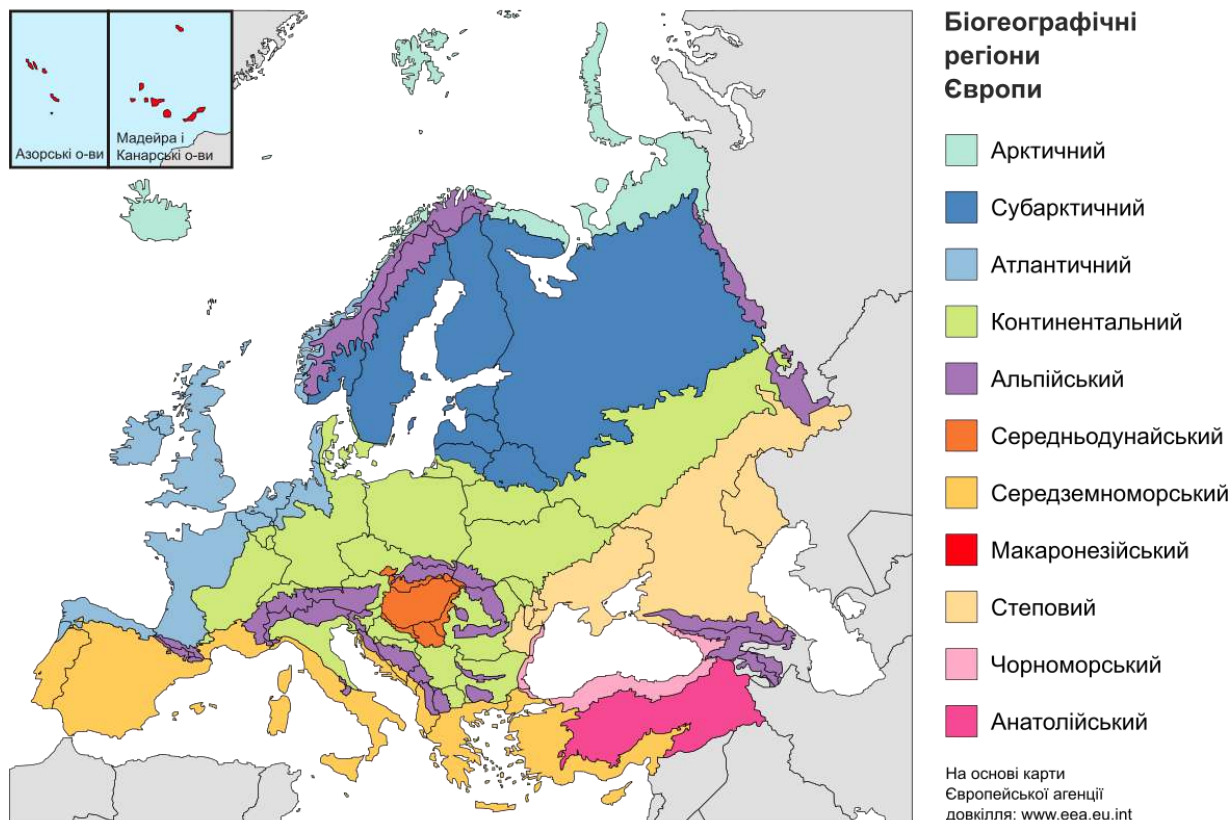

Рисунок 1. Карта біогеографічних регіонів Європи та частини Азії (станом на 2016 рік)

Також використовується карта морських регіонів та субрегіонів. Ця карта відображає просторові межі регіонів і субрегіонів, визначених у рамках Рамкова директива ЄС про морську стратегію (MSFD). Делімітація морських регіонів і субрегіонів у рамках MSFD була розроблена в період 2010–2016 років у межах Спільної стратегії впровадження MSFD. Карта була затверджена державами-членами ЄС у Комітеті MSFD у листопаді 2016 року. Ця карта періодично оновлюється.

До неї входять такі регіони/субрегіони MSFD:

Адріатичне море

Егейсько-Левантійське море

Балтійське море

Біскайська затока та Іберійське узбережжя

Чорне море

Кельтські моря

Велике Північне море, включно з Каттегатом та Ла-Маншем

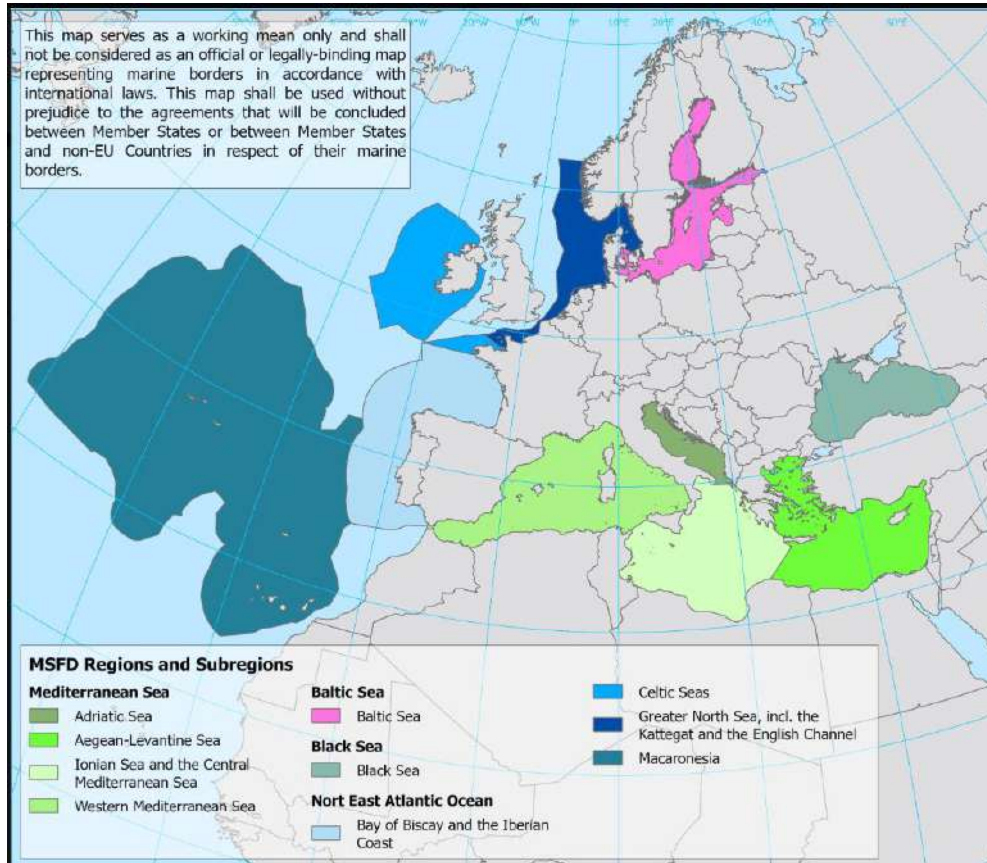
Іонічне море та Центральне Середземне море

Макаронезія

Західне Середземне море

Карта не включає узагальнені (агреговані) полігони регіонів MSFD для Чорного моря, Північно-Східної Атлантики та Середземного моря. Просторове охоплення карти — ЄС-27 (після Brexit морські води Великої Британії виключені).¹¹

Рисунок 2. Карта морських регіонів та субрегіонів

Оцінка достатності Смарагдової мережі в Україні

Останні біогеографічні семінари, на яких оцінювалася достатність Смарагдової мережі в Україні відбулися у 2018-2019 роках.

За результатом цих біогеографічних семінарів було отримано відповідні детальні остаточні висновки (оцінки), щодо достатності представленості типів природних оселищ з Резолюції 4 (1996), та видів з Резолюції 6 (1998) Бернської конвенції у пропонованих територіях Смарагдової мережі України. Ці оцінки відображають достатність Смарагдової мережі в межах біогеографічних регіонів в Україні для забезпечення збереження видів флори і фауни та типів природних оселищ, присутніх в Україні.

Наведені нижче у таблицях оцінки відображають результати аналізу достатності представленості видів і типів природних оселищ у межах Смарагдової мережі України, отримані за підсумками біогеографічних семінарів Бернської конвенції – Біогеографічного

¹¹ <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/maps-and-charts/biogeographical-and-marine-regions-in>

оціночного семінару Смарагдової мережі щодо видів (крім птахів) та природних оселищ для Білорусі, Республіки Молдова та України, 18-19 червня 2019 року, Мінськ (Білорусь) та Біогеографічного оціночного семінару Смарагдової мережі щодо видів птахів для Білорусі, Республіки Молдова та України, 23-24 травня 2018 року, Київ (Україна).

Усі висновки біогеографічних оціночних семінарів, включаючи консолідовані оцінки достатності, референційні списки та матеріали окремих семінарів, представлені на офіційному вебресурсі Бернської конвенції за посиланням – <https://www.coe.int/en/web/bern-convention/conclusions-of-the-biogeographical-seminars>

Оцінювання здійснювалося за уніфікованою системою скорочень, яка використовується для характеристики рівня охоплення об'єктів мережею, визначення потреб у її доопрацюванні, а також необхідності проведення додаткових наукових досліджень або уточнення даних. Нижче наведено пояснення застосованих скорочень.

EXCL (Excluded) – вид або оселище виключено з розгляду, оскільки не відповідає критеріям для включення до мережі;
IN MIN (Insufficient, Minor) – незначна недостатність охоплення в мережі (потрібні мінімальні корективи);
IN MAJ (Insufficient, Major) – значна недостатність охоплення в мережі (потрібні суттєві зміни чи розширення територій);
IN MOD (Insufficient, Moderate) – помірна недостатність охоплення (мережа охоплює значну частину, але цього недостатньо для довгострокового збереження);
SR (Scientific Reserve) – дані потребують уточнення (необхідні додаткові дослідження);
SUF (Sufficient) – достатнє охоплення, яке забезпечує довгострокове збереження виду чи оселища;
EXCL REF (Excluded from Reference List) – вид виключено зі списку об'єктів для охорони (наприклад, через відсутність підтвердження його наявності в регіоні);
EXCL REF/CD – виключено зі списку референцій з уточненням даних (Correction of Data, необхідно переглянути наявні записи перед остаточним виключенням);
IN MIN/CD – незначна недостатність охоплення із потребою уточнення даних;
IN MIN/SR/CD – незначна недостатність, додаткові дослідження та уточнення даних;
IN MOD/CD – помірна недостатність охоплення із потребою в корекції наявних даних;
IN MOD/IN MIN – комбінована оцінка: різні частини території мають незначну та помірну недостатність охоплення;
IN MOD/IN MIN/CD – комбінована оцінка з уточненням даних;
IN MOD/SR – помірна недостатність, що вимагає додаткових наукових досліджень;
IN MOD/SR/CD – помірна недостатність, необхідність наукових досліджень і корекції даних;
SR REF – потребує наукового уточнення для підтвердження присутності виду в списках;
SR/CD – потреба в додаткових дослідженнях і корекції даних для підтвердження статусу виду;
SUF/CD – достатнє охоплення, але необхідні уточнення (наприклад, уточнення популяційних характеристик чи територій).

Зі 120 типів природних оселищ, для яких проводилася оцінка (ALP – 1, ALP-Car – 76, CON – 74, PAN – 72, STE – 91) (Табл. 2) достатнє охоплення, яке здатне забезпечити довгострокове збереження мають 35 із 76 типів природних оселищ ALP-Car району, 35 із 74 типів природних оселищ CON району, 7 із 72 типів природних оселищ PAN району та 39 із 91 типів природних оселища STE району.

Недостатність охоплення в мережі (для забезпечення довгострокового збереження) оцінена для 20 із 76 типів природних оселищ ALP-Car району, 31 із 74 типів природних оселищ CON району, 31 із 72 типів природних оселищ PAN району та 45 із 91 типів природних оселища STE району.

Таблиця 2. Остаточні висновки щодо представленості типів природних оселищ

Висновки (оцінки)	ALP	ALP-Car	CON	PAN	STE
EXCL REF		10	5	29	3
EXCL REF/CD		5	2	2	2
IN MAJ		1	2	1	1
IN MAJ/IN MIN					1
IN MIN		4	8	3	12
IN MIN/CD		1			2
IN MOD		10	9	19	10
IN MOD/CD				3	2
IN MOD/IN MIN		4	11	5	13
IN MOD/IN MIN/CD			1		4
SR		3			2
SR REF	1	3	1	3	
SUF		33	33	6	34
SUF/CD		2	2	1	5

Із 60 видів флори, для яких проводилось оцінювання (ALP-Car – 20, CON – 38, PAN – 16, STE – 39) (Табл. 3) достатнє охоплення, яке здатне забезпечити довгострокове збереження мають 8 із 20 видів ALP-Car району, 17 із 38 видів CON району, 1 із 16 видів PAN району та 26 із 39 видів STE району. Недостатність охоплення в мережі (для забезпечення довгострокового збереження) оцінена для 5 із 20 видів ALP-Car району, 12 із 38 видів CON району, 5 із 16 видів PAN району та 11 із 39 видів STE району.

Таблиця 3. Остаточні висновки щодо представленості видів флори

Висновки (оцінки)	ALP-Car	CON	PAN	STE
EXCL REF	6	1	9	
EXCL REF/CD	1	3		1
IN MIN	3	4	1	3
IN MOD	2	8	3	6
IN MOD/CD				1
IN MOD/IN MIN			1	1
SR		4	1	1
SR REF		1		
SUF	8	14	1	25
SUF/CD		3		1

Із 90 видів фауни, для яких проводилося оцінювання (ALP-Car – 79, CON – 87, PAN – 69, STE – 88) (Табл. 4) достатнє охоплення, яке здатне забезпечити довгострокове збереження мають 41 із 79 видів ALP-Car району, 36 із 87 видів CON району, 15 із 69 видів PAN району та 31 із 88 видів STE району. Недостатність охоплення в мережі (для забезпечення довгострокового збереження) оцінена для 25 із 79 видів ALP-Car району, 36 із 87 видів CON району, 34 із 69 видів PAN району та 31 із 88 видів STE району.

Лише для кількох видів безхребетних тварин Резолюції 6 (1998) визначено значну недостатність охоплення в мережі (потрібні суттєві зміни чи розширення територій) – 5 для ALP-Car району (*Vertigo angustior*, *Limoniscus violaceus*, *Isophya stysi*, *Odontopodisma rubripes*, *Pholidoptera transsylvanica*), 2 для CON (*Vertigo geyeri*, *Arytrura musculus*), 8 для PAN (*Unio crassus*, *Maculinea nausithous/6179/Phenagris nausithous*, *Limoniscus violaceus*, *Graphoderus bilineatus*, *Leptidea morsei*, *Isophya stysi*, *Odontopodisma rubripes*, *Pholidoptera transsylvanica*) та 2 для STE районів (*Arytrura musculus*, *Stenobothrus eurasius*) (Табл. 4).

Таблиця 4. Остаточні висновки щодо представленості видів тварин

Оцінка	ALP-Car	CON	PAN	STE
EXCL REF	2	1	5	3
EXCL REF/CD	5	5	4	12
IN MAJ	5	2	8	2
IN MIN	9	4	4	11
IN MIN/CD	3	5		4
IN MIN/SR/CD		1		
IN MOD	1	12	14	8
IN MOD/CD	3	8	1	
IN MOD/IN MIN	4	2	6	4
IN MOD/IN MIN/SR				1
IN MOD/IN MIN/CD		1	1	
IN MOD/SR				1
IN MOD/SR/CD		1		
SR	6	6	5	5
SR REF		2	5	1
SR/CD		1	1	5
SUF	24	19	10	18
SUF/CD	17	17	5	13

Із 119 видів птахів, для яких проводилося оцінювання, достатнє охоплення (Табл. 5), яке здатне забезпечити довгострокове збереження мають 43 види, 57 види мають недостатність охоплення в мережі (для забезпечення довгострокового збереження).

Таблиця 5. Остаточні висновки щодо представленості видів птахів

Оцінка	Кількісний показник
EXCL REF LIST	7
EXCL REF LIST/CD	1
IN MIN	2
IN MIN/CD	8
IN MIN/IN MOD	2

Оцінка	Кількісний показник
IN MIN/IN MOD/CD	4
IN MOD IN MOD/CD	8 33
SR SR REF LIST SR/CD	7 1 3
SUF SUF/CD	5 38

Класифікація типів природних оселищ (біотопів) Бернської конвенції та Оселищної директиви

Класифікація типів природних оселищ (біотопів), вказаних в резолюції 4 (1996) Бернської конвенції і додатку I Оселищної директиви є відмінною. В цьому додатку використовується спеціально адаптована класифікаційна система, що базується на біотопах CORINE. Перелік біотопів у Резолюції 4 (1996) Бернської конвенції ґрунтується на класифікації EUNIS (European Nature Information System) версії 2012 року.

Для прикладу, тип біотопу E1.2 Багаторічні трав'яні кальцифітні угруповання та степи / Perennial calcareous grassland and basic steppes, що вказаний у додатку до Резолюції 4 (1996) Бернської конвенції, є одиницею цієї системи. Однак цей широкий тип представлений у цій системі цілим рядом одиниць більш низького ієрархічного рівня. Для того, щоб краще зрозуміти обсяг і різноманітність даного типу, нижче наведено оригінальні описи кожного з підпорядкованих типів біотопів в системі EUNIS (версія 2012).

E1.22 Аридні субконтинентальні степові трав'яні біотопи / Arid subcontinental steppe grassland (*Festucion valesiaca*)

Відкриті або зімкнуті посушливі, флористично багаті остепнені біотопи субконтинентальних районів Центральної Європи, як правило, з видами роду *Stipa*, *Festuca valesiaca*, *Festuca rupicola* та *Festuca trachyphylla*. Рослинність союзів типу *Festucion valesiaca* та *Bromo pannonici-Festucion csikhegyensis* з іншими видами, такими як *Festuca pallens*, *Poa badensis*, *Carex humilis*, *Sesleria varia*, *Teucrium montanum*, *Ononis pusilla*, *Helianthemum canum*, *Iris aphylla*, *Onosma tornensis*, *Draba lasiocarpa*, *Scorzonera austriaca* та *Fumana procumbens*.

E1.23 Мезоксерофітні субконтинентальні лучні степи / Meso-xerophile subcontinental meadow-steppes (*Cirsio-Brachypodion*)

Мезоксерофітні трав'яні біотопи Центральної Європи з *Astragalus danicus*, *Inula spiraeifolia*, *Seseli annuum*, видами роду *Linum*, *Carex michelii*, *Carex praecoх*, *Carex flacca*. Різноманітні рослинні угруповання злаків і різнотрав'я переважно в низовинах і на височинах. Внаслідок пасовищного використання виникає тенденція до мезофітизації, що часто включає широко розповсюджений ялівець звичайний (*Juniperus communis*). В угрупованнях рослинності союзу *Cirsio-Brachypodion pinnati*, поширеними видами є *Brachypodium pinnatum*, *Festuca rupicola*, *Cirsium pannonicum*, *Linum flavum*, *Potentilla alba*, *Bromus erectus*, *Coronilla varia*, *Buphthalmum salicifolium* та *Campanula glomerata*.

E1.28 Центральноевропейські вапнякові та силікатні трав'яні біотопи / Central European calcaro-siliceous grassland

Низинні середньоевропейські ксерофільні, скельнолюбні або псамофітні трав'яні біотопи на слабо вапнякових субстратах з *Festuca heteropachys*, *Festuca trachyphylla*, *Koeleria macrantha* (*Koeleria gracilis*), *Phleum phleoides*, *Luzula campestris*, *Dianthus deltoides*, *Jasione montana*, *Agrostis tenuis*, *Potentilla erecta*, *Armeria elongata*, *Artemisia campestris*, *Aster linosyris*, *Lychnis viscaria*, *Silene otites*, *Silene nutans*, *Chamaespartium sagittale*, *Campanula patula*, *Potentilla rupestris*, *Helianthemum nummularium* ssp. *obscurum*, *Helianthemum apenninum*, *Scleranthus perennis*, *Allium senescens* ssp. *montanum*.

E1.29 : Трав'яні біотопи з переважанням *Festuca pallens* / *Festuca pallens* grassland

Субконтинентальні ксеричні, теплолюбні трав'яні біотопи середньоевропейських передгірських скельних виступів, в яких домінують переважно потужні куртини сизих *Festuca pallens*, *Festuca sadlerana* і *Festuca pannonica* та зеленої *Sesleria albicans*, а також *Dianthus gratianopolitanus*, *Carex humilis*, *Melica ciliata*, *Aster alpinus*, *Artemisia campestris*, *Artemisia campestris* ssp. *lednicensis*, види роду *Hieracium*, *Biscutella laevigata* ssp. *varia*, *Teucrium botrys*, *Teucrium montanum*, *Helianthemum canum*, *Iris aphylla*, *Allium strictum*, *Allium senescens* ssp. *montanum*, локально поширені від французької Юри та долини Рейну до субпанонських передгір'їв та Карпат в Румунії. Угрупування *Festucion pallescentis* часто займають ізольовані ділянки і включають рідкісні або реліктові види, які надають багатом з них виразної біогеографічної та фізіономічної індивідуальності. Зокрема, рідкісні та дуже роз'єднані західні аванпости зустрічаються в басейні р. Мез у бельгійських та французьких Арденнах, де, серед інших, існують дуже ізольовані популяції *Draba aizoides* var. *montana*, *Artemisia alba* ssp. *saxatilis* та *Hieracium vogesiacum*.

E1.2C : Паннонські степові біотопи на лесах / Pannonic loess steppe grassland

Трав'яні угруповання з союзу *Festucion valesiacaе* Паннонського регіону, багаті на види *Stipa* (*Stipa capillata*, *Stipa pulcherrima*, *Stipa joannis*) та трав'янисті дводольні види, серед яких *Salvia nemorosa*, *Salvia austriaca*, *Filipendula vulgaris*, та інші, *Astragalus austriacus*, *Astragalus exscapus*, *Phlomis tuberosa*, *Crambe tatarica*, *Galium verum*, *Ajuga genevensis*, *Dianthus pontederiae*, *Thymus glabrescens* та різнотрав'я, *Festuca rupicola*, *Koeleria macrantha*, що сформувалися, зокрема, на лесових пасмах, утворених внаслідок флювіальної ерозії та акумуляції. Ці рідкісні угруповання чутливі до випасання худоби та витоптування і значною мірою трансформовані в інші типи трав'яних біотопів.

E1.2D : Понто-Сарматські степи / Ponto-Sarmatic steppes

Степи рівнин Західного Причорномор'я, на захід від Дністра та пов'язаних з ним басейнів у тому числі ті, що розташовані в Нижньому Подунав'ї, Трансільванії та Північній Фракії, а також на південних окраїнах і в долинах Подільської, Середньоросійської та Приволзької височин зі *Stipa capillata*, *Kochia prostrata*, *Koeleria lobata* (*Koeleria degenii*), *Stipa lessingiana*, *Festuca valesiaca*, *Dichanthium ischaemum* (*Bothriochloa ischaemum*), *Medicago minima*, *Brachypodium pinnatum*.

E1.2F : Паннонські піщані степи / Pannonic sand steppes

Угруповання з домінуванням середньо- і високорослих багаторічних дернинних злаків або напівкущиків, що формують розріджений трав'яний покрив і разом з асоційованими угрупованнями терофітів розвиваються на рухливих або закріплених пісках в ареалі Паннонських степів (E1.2C), тобто, у Паннонській низовині та в районах переважного поширення характерних для неї угруповань

E1.2G : Понтично-Сарматські піщані степи / Ponto-Sarmatic sand steppes

Угруповання з домінуванням середньо- або високорослих багаторічних злаків або напівкущиків, що формують розріджений трав'яний покрив і разом з асоційованими угрупованнями терофітів розвиваються на рухливих або закріплених пісках в ареалі Понто-Сарматських степів (E1.2D) та в регіонах поширення їхніх угруповань.

На території Європейського Союзу степи мають незначне поширення, вони переважно представлені екстразональними степовими ділянками, тому для усього різноманіття українських степів наразі доволі важко знайти відповідники у додатку I Оселищної директиви. Наразі степові біотопи у додатку I Оселищної директиви представлені наступними типами:

6190 Наскельні паннонські трав'яні угруповання (*Stipo-Festucetalia pallentis*) /

Rupicolous pannonic grasslands (*Stipo-Festucetalia pallentis*)

Цей тип біотопу поширений на крутих, сухих схилах у середньовисотних горах Паннонського басейну та прилеглих регіонів на висоті 150-900 м н. р.м. Основною породою є вапняк, доломіт або вапняна вулканічна порода (базальт, андезит, габро), а ґрунти – неглибокі рендзини.

6210 Напівприродні лучні степи, остепнені луки й чагарникові зарості на вапнякових субстратах (*Festuco-Brometalia*) (*оселища, важливі для орхідних) / Semi-natural dry grasslands and scrubland facies on calcareous substrates (*Festuco-Brometalia*) (*important orchid sites)

Цей біотоп утворений, з одного боку, степовими або субконтинентальними трав'яними угрупованнями (*Festucetalia valesiacaе*), а з іншого - трав'яними угрупованнями більш океанічних і субсередземноморських регіонів (*Brometalia erecti*); в останньому випадку розрізняють первинні трав'яні угруповання союзу *Xerobromion* і вторинні (напівприродні) трав'яні угруповання союзу *Mesobromion* з *Bromus erectus*, які характеризуються багатю флорою орхідних. В результаті занедбання утворюється термофільнільні чагарники з проміжною стадією термофільної рослинності узлісь (*Trifolio-Geranieta*). Важливими оселищами орхідних слід вважати оселища, які відповідають щонайменше одному з наступних трьох критеріїв:

- (a) місцезнаходження є оселищем багатьох видів орхідей;
- (b) на території знаходиться важлива популяція принаймні одного виду орхідей, який вважається не дуже поширеним на території країни;
- (c) місце зростання одного або кількох видів орхідей, які вважаються рідкісними, дуже рідкісними або винятковими на території країни.

6240 Субпаннонські степові угруповання / Sub-Pannonic steppic grasslands

Цей біотоп включає степові угруповання з домінуванням купинних злаків, хамефітів та багаторічників з союзу *Festucion valesiacae* та споріднених синтаксонів. Ці ксеротермні угруповання розвиваються на схилах південної експозиції із ґрунтами типу АС на скелястому субстраті та на глинисто-піщаних осадових шарах, збагачених гравієм. Вони мають частково природне, частково антропогенне походження.

6250 Паннонські лесові степи / Pannonic loess steppic grasslands

Цей тип включає трав'яні угруповання, багаті на багаторічні злаки та різнотрав'я на лесових відкладах. Раніше займали великі території, а сьогодні обмежуються специфічними формами рельєфу, такими як лесові пасма, що утворилися в результаті флювіальної ерозії та акумуляції.

6260 Паннонські піщані степи / Pannonic sand steppes

Цей тип представлений угрупованнями з домінуванням середньо- або високорослих багаторічних купиноутворюючих злаків або напівкущиків з розрідженим трав'яним покривом, разом з асоційованими з ними терофітними угрупованнями, що розвиваються на рухомих або закріплених пісках (алювіальні піски, субфосильні дюнні системи) в межах Паннонських степів (34.91), тобто в Паннонській низовині та на територіях, де домінують угруповання, що характерні для цієї території. Також включає подібні угруповання у Західно-Понтійському басейні (34.A2)

62C0 Понтично-сарматські степи / Ponto-Sarmatic steppes

Цей тип охоплює Степи рівнин, плато і височин західного Причорномор'я, на захід від Дністра та басейни річок, включаючи Нижній Дунай, Трансильванію і Північну Фракію, південну окраїну та долини Подільської, Центральноруської, Приволзької височин, Оренбурзького краю та Башкирії, з участю *Stipa capillata*, *S. lessingiana*, *Kochia prostrata*, *Koeleria lobata* (*Koeleria degeni*), *Festuca valesiaca*, *Dichanthium ischaetum* (*syn Bothriochloa ischaetum*). Включає рослинність союзів *Festucion valesiacae*, *Stipion lessingianae*, *Agropyro-Kochion* і *Pimpinello-Thymion zygoidei*.

Тому окремим блоком питань, які опрацьовувалися в рамках цього дослідження є співставлення класифікації типів природних оселищ між системою Резолюції 4 (1996) та додатком I Оселищної директиви. Аналіз відповідностей типів природних оселищ з Резолюції 4 (1996) Бернської конвенції та додатку I Оселищної директиви засвідчив кілька типів співставлення.

У частині випадків декілька типів оселищ Оселищної директиви відповідають декільком типам оселищ Резолюції 4 (1996), що відображає складні екологічні та синтаксономічні взаємозв'язки й ускладнює однозначну інтерпретацію при формуванні стандартних форм даних. В інших випадках одне оселище додатку I Оселищної директиви відповідає декільком оселищам Резолюції 4 (1996), що свідчить про різний рівень деталізації класифікацій та потенційний ризик втрати екологічної специфіки при укрупненні типів у процесі переходу до мережі Natura 2000. Також зафіксовано ситуації, коли декілька типів природних оселищ Оселищної директиви співвідносяться з одним типом Резолюції 4 (1996), що може призводити до недооцінки структурної різноманітності оселищ у межах

Co-funded by
the European Union

Project 101148569 — LIFE23-PRE-CZ-ConNaturLIFE Ukraine

Deliverable: D2.13

Development of proposals on transformation of the Emerald network to Natura 2000 network

Смарагдової мережі. Найбільш методично коректними є випадки прямої відповідності «один до одного», однак їх частка є обмеженою. Крім того, виявлено типи природних оселищ, для яких відсутня пряма відповідність між системами, що пов'язано з різною логікою формування переліків, національною специфікою оселищ або подальшими змінами в підходах до їх класифікації.

Таким чином, Смарагдова мережа України охоплює значну частину типів природних оселищ, проте достатність їх представлення для забезпечення сприятливого стану збереження є нерівномірною та потребує доопрацювання. Ключовими проблемами залишаються: неповне територіальне покриття в окремих біогеографічних регіонах; наявність значної кількості оцінок із помірною або незначною недостатністю; потреба в уточненні наукових даних; а також відсутність повністю гармонізованої матриці відповідності між класифікаціями Резолюції 4 (1996) та Оселищної директиви. Для подальшої інтеграції української частини Смарагдової мережі до майбутньої мережі Natura 2000 необхідним є оновлення національного переліку оселищ, уніфікація підходів до їх ідентифікації та картування, а також посилення біогеографічного аналізу достатності мережі з урахуванням критеріїв додатку III Оселищної директиви.

Детальна інформація про типи природних оселищ відповідно до додатку I Оселищної директиви, що присутні в Україні, відображена у Додатку 1 до цього звіту.

Порівняння видів фауни та флори (за виключенням птахів) для яких створюється Смарагдова мережа та мережа Natura 2000

Смарагдова мережа створюється для видів флори і фауни, перелічених у додатку I до Резолюції 6 (1998). Оселищна директива передбачає створення Спеціальних територій збереження (Special Areas of Conservation, SACs) з метою забезпечення сприятливого стану збереження видів, перелічених у додатку II до Оселищної директиви.

Більшість видів, які вказані у додатку II до Оселищної директиви і присутні в Україні, вказані також у Резолюції 6 (1998) Бернської конвенції. Разом з тим, є декілька видів, для яких створення Смарагдової мережі не вимагається. Нижче наведено перелік тих видів, для яких потрібно створювати мережу Natura 2000, але для яких не створювалася Смарагдова мережа.

Таблиця 6. Види, що вимагають створення мережі Natura 2000, але для яких не створювалася Смарагдова мережа

Додаток Оселищної директиви та категорія	Кількість видів	Опис	Приклади видів	Пояснення
Додаток II	162	Види, що вимагають створення Спеціальних територій збереження (SAC)	Території Смарагдової мережі в Україні створено для 142 видів, окрім: <i>Barbus carpathicus</i> , <i>Barbus petenyi</i> , <i>Alburnus sarmaticus</i> , <i>Romanogobio belingi</i> , <i>Romanogobio vladykovi</i> , <i>Rutilus virgo</i> , <i>Sabanejewia baltica</i> , <i>Vertigo geyeri</i> , <i>Lindenia tetraphylla</i> , <i>Limoniscus violaceus</i> , <i>Glyphipterix loricatella</i> , <i>Nymphalis vaualbum</i> , <i>Isophya</i>	<i>Barbus carpathicus</i> , <i>Barbus petenyi</i> , <i>Alburnus sarmaticus</i> , <i>Romanogobio belingi</i> , <i>Romanogobio vladykovi</i> , <i>Rutilus virgo</i> , <i>Sabanejewia baltica</i> не включено до Резолюції 6, для них не створювались території Смарагдової мережі

Co-funded by
the European Union

Додаток Оселищної директиви та категорія	Кількість видів	Опис	Приклади видів	Пояснення
			<p><i>stysi</i>, <i>Odontopodisma rubripes</i>, <i>Pholidoptera transsylvanica</i>, <i>Stenobothrus eurasius</i>, <i>Miniopterus schreibersii</i>, <i>Monachus monachus</i>, <i>Caldesia parnassifolia</i>, <i>Colchicum arenarium</i>;</p> <p>Практично усі види представлені на територіях природно-заповідного фонду</p>	
Додаток II / Y	126	Вид включений до відповідного додатку Оселищної директиви (прямо згадується в тексті)	Для 113 в Україні створено території Смарагдової мережі, окрім - <i>Vertigo geyeri</i> , <i>Lindenia tetraphylla</i> , <i>Limoniscus violaceus</i> , <i>Glyphipterix loricatella</i> , <i>Nymphalis vaualbum</i> , <i>Isophya stysi</i> , <i>Odontopodisma rubripes</i> , <i>Pholidoptera transsylvanica</i> ,	<p><i>Vertigo geyeri</i>, <i>Miniopterus schreibersii</i>, <i>Monachus monachus</i> вважаються зниклими в Україні (ЧКУ).</p> <p><i>Lindenia tetraphylla</i>, <i>Limoniscus violaceus</i>, <i>Glyphipterix loricatella</i>, <i>Nymphalis vaualbum</i>, <i>Isophya stysi</i>, <i>Odontopodisma rubripes</i>, <i>Pholidoptera transsylvanica</i>, <i>Stenobothrus eurasius</i>, <i>Caldesia parnassifolia</i> - мають сучасні</p>

Co-funded by
the European Union

Додаток Оселищної директиви та категорія	Кількість видів	Опис	Приклади видів	Пояснення
			<i>Stenobothrus eurasius</i> , <i>Miniopterus schreibersii</i> , <i>Monachus monachus</i> , <i>Caldesia parnassifolia</i> , <i>Colchicum arenarium</i>	фрагментарні, але підтвержені дані щодо поширення в Україні. <i>Colchicum arenarium</i> (в Україні як <i>C. fominii</i> - синонім)
Додаток II / Y-СТС	20	Вид включений на рівні комплексного таксона / групового таксона (combined taxon concept) – охорона застосовується до групи видів, без розділення між окремими таксонами	<i>Barbus carpathicus</i> , <i>Barbus petenyi</i> , <i>Alburnus sarmaticus</i> , <i>Romanogobio belingi</i> , <i>Romanogobio vladykovi</i> , <i>Rhodeus amarus</i> , <i>Rutilus virgo</i> , <i>Sabanejewia baltica</i> , <i>Romanogobio kesslerii</i> , <i>Romanogobio albipinnatus</i> , <i>Romanogobio uranoscopus</i> , <i>Rhynchocypris percunurus</i> , <i>Osmoderma barnabita</i> , <i>Euphydrys matura</i> , <i>Morimus asper funereus</i> , <i>Elaphe sauromates</i> , <i>Zamenis situla</i> , <i>Klasea lycopifolia</i> , <i>Himantoglossum jankae</i> , <i>Pontechium</i>	<i>Barbus carpathicus</i> , <i>Barbus petenyi</i> , <i>Alburnus sarmaticus</i> , <i>Romanogobio belingi</i> , <i>Romanogobio vladykovi</i> , <i>Rutilus virgo</i> , <i>Sabanejewia baltica</i> не включено до Резолюції 6, для них не створювались території Смарагдової мережі. <i>Elaphe quatuorlineata</i> , <i>Elaphe situla</i> : окремий приклад пояснення - плазуни (Марущак, Некрасова)*. Усі види представлені на територіях природно-заповідного фонду

Co-funded by
the European Union

Додаток Оселищної директиви та категорія	Кількість видів	Опис	Приклади видів	Пояснення
			<i>maculatum subsp. maculatum</i>	
Додаток II / Y-CTC-EXCP	2	Як Y-CTC, але із винятком для окремих країн	<i>Cobitis elongatoides</i> , <i>Cottus microstomus</i>	Території Смарагдової мережі в Україні створені на рівні комплексного таксона / групового таксона (для <i>Cobitis taenia</i> , <i>Cottus gobio</i>), які в додатках Оселищної директиви розглядаються як - <i>Cobitis elongatoides</i> , <i>Cottus microstomus</i> відповідно
Додаток II / Y-EXCP	8	Вид включений до додатку, але із загальним винятком для окремих країн	<i>Lampetra planeri</i> , <i>Aspius aspius</i> , <i>Cobitis taenia</i> , <i>Cottus gobio</i> , <i>Castor fiber</i> , <i>Canis lupus</i> , <i>Ursus arctos</i> , <i>Lynx lynx</i>	В Україні для усіх 8 видів створено території Смарагдової мережі
Додаток II / Y-HTL	6	Вид включений до додатку на вищому таксономічному рівні (higher-taxonomic-level listing) – наприклад, охорона встановлена для роду / родини, а не для конкретного виду	<i>Zingel spp. (except Zingel asper and Zingel zingel)</i> , <i>Eudontomyzon spp.</i> , <i>Alosa spp.</i> , <i>Eudontomyzon spp.</i>	В Україні для усіх 6 видів створено території Смарагдової мережі. Усі види представлені на територіях природно-заповідного фонду

Y – прямо згаданий у додатку директиви; CTC – груповий таксон; EXCP – виняток щодо застосування; HTL – включений на вищому таксономічному рівні

* *Elaphe quatuorlineata* чи *Elaphe sauromates*

У 1998 році, коли прийнято Резолюцію 6 (Бернської конвенції і в подальшому при створенні перших *animals reference lists*, даний вид змії (відомий на сьогодні на території України) зазначався як підвид полоза чотирисмугого (*Elaphe quatuorlineata sauromates* (Schulz 1996; Stoev, 2000). Відтак до відповідного *reference list* для України даний вид було занесено як полоз чотирисмугий, а саме його видову назву - *Elaphe quatuorlineata*. Пізніше, у 2010-х роках почали з'являтися наукові праці, що підтверджували самостійний видовий статус полоза сарматського як самостійного повноцінного виду (<https://reptile-database.reptarium.cz/Elaphe/sauromates>) (Kornilios et al., 2014). Відтак, підвид полоза чотирисмугого з цього часу починає вважатися полозом сарматським – *Elaphe sauromates* (видом, що також, зазначається у випадючих списках видів при заповненні відповідних форм у SDF Manager при створенні стандартної форми даних для об'єкту). На біогеографічному семінарі у Молдові (2016) представниками Секретаріату Бернської конвенції на запитання щодо того, який вид зазначати для українських об'єктів степової зони було надано коментар, що, враховуючи зміни в таксономії, вид, відомий на сьогодні як полоз сарматський (*Elaphe sauromates*), прирівнюється до полоза чотирисмугого (*Elaphe quatuorlineata*) в контексті зазначення даних змії при створенні стандартних форм даних для територій Смарагдової мережі Степового біогеографічного регіону України. В майбутньому є актуальним замінити для *animals reference list* для України *Elaphe quatuorlineata* на *Elaphe sauromates*.

Elaphe situla чи *Zamenis situla*?

У цьому випадку йдеться не про зміну виду, а про таксономічну ревізію на рівні родової назви (нова комбінація). Від часу укладання *animals reference list* для України латинська назва полоза леопардового *Elaphe situla* (Engelmann et al., 1993; Schulz, 1996) була переглянута відповідно до подальших таксономічних уточнень і нині в сучасних зведеннях переважно використовується як *Zamenis situla* (Venchi & Sindaco, 2006; Speybroeck, 2007; Wallach et al., 2014; Kwet & Trapp, 2015).

У зв'язку з цим доцільно на наступних біогеографічних семінарах ініціювати обговорення щодо гармонізації таксономічних назв видів, наведених у Резолюції 6, із їхніми сучасними валідними аналогами (із зазначенням синонімів для забезпечення правової та наукової відповідності).

Водночас у додатках і супровідних списках Бернської конвенції цей таксон може фігурувати в різних форматах (як вид або в контексті підвидових трактувань), що додатково підкреслює потребу в уніфікації номенклатури й чіткому зазначенні синонімії у робочих документах.

Детальна інформація по кожному виду флори і фауни, зазначених у додатку II Оселищної директиви, та присутні в Україні наведена у додатках 2 та 3 до цього Звіту.

Пріоритетні види фауни і флори відповідно до Оселищної директиви

В додатку I Оселищної директиви визначено типи природних оселищ (біотопів), які мають статус пріоритетних. В додатку II Оселищної директиви також виокремлено пріоритетні види. Резолюції 4 (1996) та 6 (1998) Бернської конвенції не передбачають виділення пріоритетних типів природних оселищ та видів фауни і флори відповідно.

В Україні поширені 16 видів, визначених як пріоритетні у додатках Оселищної директиви: *Osmoderma eremita*, *Rosalia alpina*, *Canis lupus*, *Ursus arctos*, *Mustela lutreola*, *Jurinea cyanooides*, *Spermophilus suslicus*, *Bison bonasus*, *Pseudogaurotina excellens*, *Nymphalis vaualbum*, *Xylomoia strix*, *Campanula serrata*, *Stipa zalesskii*, *Euplagia quadripunctaria*, *Rhynchocypris percunurus*, *Klasea lycopifolia*. Ці види належать до різних таксономічних груп (безхребетні, хребетні тварини та судинні рослини) і характеризуються суттєво різним ступенем рідкості, поширення та природоохоронного статусу на національному й міжнародному рівнях.

Аналіз цих видів свідчить, що категорія «пріоритетний вид» не є однорідною з точки зору вимог до територіальної охорони, і застосування однакового підходу до всіх таких видів є методично необґрунтованим. З урахуванням реального стану популяцій, поширення та біогеографічного контексту, пріоритетні види, поширені в Україні, доцільно диференціювати щонайменше на дві функціональні групи:

Види, які достатньо поширені на території України:

До цієї групи належать види, які мають статус пріоритетних у додатках Оселищної директиви, але не відповідають критеріям локалізованості та унікальності на території України, що зазвичай обґрунтовують необхідність максимально повного територіального покриття. Зокрема, це стосується таких видів, як *Canis lupus*, *Jurinea cyanooides* та, ймовірно, *Campanula serrata*. Для цих видів характерні: відносно широке або мозаїчне поширення в Україні; відсутність вузької прив'язаності до обмеженого набору ділянок; стабільний або недостатньо визначений тренд популяцій; можливість ефективної охорони через загальні правові режими, а не через інструмент Спеціальних територій збереження.

Види, які є рідкісними і вразливими на території України:

Інші пріоритетні види, поширені в Україні, характеризуються високим рівнем рідкості, локалізованим поширенням, негативними трендами популяцій або унікальністю на біогеографічному рівні. До цієї групи належать, зокрема, види, включені до Червоної книги України як зникаючі або вразливі, а також види з обмеженою кількістю відомих локалітетів. Для таких видів збереження популяцій прямо залежить від охорони їхніх оселищ.

Окремі пріоритетні види, поширені в Україні, мають спеціальні застереження щодо застосування вимог додатку II Оселищної директиви. Так, для *Canis lupus* та *Ursus arctos* у додатку II зазначено статус Y-EXCP, що означає контекстну, або країно-залежну застосовність вимог щодо створення Спеціальних територій збереження. Тобто ці види не розглядаються як такі, що потребують обов'язкового територіального покриття всієї або більшої частини національного ареалу, а їх охорона ґрунтується переважно на загальних правових режимах і виdoorієнтованих заходах.

Окремі типи природних оселищ, вказані у додатку I до Оселищної директиви також визначені пріоритетними. Оскільки прямого співвідношення між типами природних оселищ, вказаних у Резолюції 4 (1996) Бернської конвенції та додатку I Оселищної директиви немає, в даному дослідженні вони не розглядаються.

Порівняння видів птахів для яких створюється Смарагдова мережа та мережа Natura 2000

Процес створення Смарагдової мережі не передбачає виділення окремої мережі для птахів. Території Смарагдової мережі визначаються як важливі для збереження видів і оселищ, у тому числі птахів, перелічених у Резолюції 6 (1998) Бернської конвенції.

В рамках Пташиної директиви створюється окрема мережа ділянок, важливих для збереження птахів відповідно до додатку I Пташиної директиви та для збереження мігруючих видів птахів, а саме мережа Спеціальних захищених територій (Special Protected Areas, SPAs).

Важливу роль у просторовому обґрунтуванні охорони видів птахів відіграють території, важливі для птахів (Important Bird Areas, IBA-території), визначені на основі міжнародно визнаних орнітологічних критеріїв. IBA-території в Україні ідентифікують ключові місця гніздування, міграційних зупинок, линяння та зимівлі птахів, у тому числі видів додатку I. Водночас IBA мають науково-експертний характер і самі по собі не створюють обов'язкового правового режиму охорони, якщо не інтегровані до національної системи охоронюваних територій або інших юридично значущих механізмів (хоча більшість з них є природоохоронними територіями національного значення). Окрему категорію становлять водно-болотні угіддя міжнародного значення, визначені відповідно до Рамсарської конвенції. Значна частина таких угідь в Україні має виняткове значення для збереження водно-болотних і мігруючих видів птахів, зокрема тих, що включені до додатку I Пташиної директиви. Рамсарські угіддя забезпечують міжнародне визнання важливості відповідних територій та встановлюють загальну рамку для їх збереження, однак не формують спеціального режиму охорони птахів, співставного за змістом і цільовою спрямованістю з режимом SPA, передбаченим правом ЄС.

Таким чином, національна система територіальної охорони видів птахів додатку I в Україні базується на сукупності різнорідних інструментів – територій Смарагдової мережі, IBA-територій та Рамсарських угідь, які частково перекриваються у просторі та за переліком видів. Проте ці інструменти не утворюють єдиної, цілеспрямованої системи територіально-оселищної охорони птахів, орієнтованої саме на виконання вимог Пташиної директиви щодо спеціальних заходів збереження для видів додатку I та мігруючих видів.

Аналіз видового складу додатку I Пташиної директиви у контексті України свідчить, що з 382 видів, включених до цього додатку на рівні ЄС, 130 видів зафіксовані на території України, з яких 101 вид є гніздовими. Таким чином, для значної частини видів додатку I Україна є не лише територією міграції чи випадкових зальотів, а й країною відтворення популяцій, що істотно підвищує значущість режимів охорони їхніх оселищ.

Для 114 із 130 видів птахів, поширених в Україні, створені території Смарагдової мережі, які охоплюють місця перебування, гніздування, сезонного скупчення або міграційних зупинок

цих видів. Це свідчить про високий рівень просторової ідентифікації важливих для птахів територій і загалом відповідає вимозі Пташиної директиви щодо визначення Спеціальних захищених територій для видів додатку I. Водночас для 8 видів додатку I, присутніх в Україні, території Смарагдової мережі не були створені. До цієї групи належать як види з поодинокими або нерегулярними реєстраціями, так і окремі рідкісні або гніздові види. Зокрема, *Neophron percnopterus* та *Falco naumanni*, попри включення до Червоної книги України, не мають відповідного територіального покриття в межах Смарагдової мережі. Інші види цієї групи (зокрема *Zapornia parva*, *Zapornia pusilla*, *Luscinia svecica svecica*, *Ficedula semitorquata*, *Phoenicopterus roseus*) є гніздовими або регулярно присутніми, але характеризуються обмеженим або локальним поширенням, що частково пояснює відсутність виділених територій.

Однак, наявність територій Смарагдової мережі не означає повного виконання вимог Пташиної директиви щодо видів додатку I. Директива вимагає не лише ідентифікації територій, а й запровадження спеціальних заходів збереження оселищ, спрямованих на підтримання або відновлення сприятливого стану збереження популяцій. У національній системі такі спеціалізовані режими для птахів не сформульовані як обов'язкові, а охорона оселищ реалізується переважно в межах загальних режимів природно-заповідного фонду. Таким чином, режим охорони видів додатку I в Україні характеризується високим рівнем просторового охоплення ключових територій, але обмеженою відповідністю змістовним вимогам Пташиної директиви щодо спеціальних заходів збереження їхніх оселищ. Для більшості видів охорона має загальний або фрагментарний характер і не завжди орієнтована саме на екологічні потреби птахів у межах їхнього повного життєвого циклу.

Таблиця 7. Види з додатку I Пташиної директиви, для яких не створено Смарагдову мережі

Додаток Пташиної директиви ЄС та категорія	К-сть видів	Опис	Приклади видів	Пояснення
Додаток I	130	Види, для яких держави повинні визначати та класифікувати Спеціальні захищені території (SPA)		
Додаток I / Y	107	Вид прямо включений до додатку (названий у тексті директиви)	Для - 100 видів в Україні створені території Смарагдової мережі, окрім: <i>Neophron percnopterus</i> , <i>Falco naumanni</i> , <i>Falco eleonoraе</i> , <i>Falco rusticolus</i> ,	<i>Falco naumanni</i> та <i>Ficedula semitorquata</i> є рідкісними гніздовими в Україні; <i>Falco eleonoraе</i> - відомий тільки для Криму; <i>Neophron percnopterus</i> , <i>Falco naumanni</i> - видами

Co-funded by
the European Union

Додаток Пташиної директиви ЄС та категорія	К-сть видів	Опис	Приклади видів	Пояснення
			<i>Ficedula semitorquata</i> , <i>Puffinus yelkouan</i> , <i>Eudromias morinellus</i>	включеними до ЧКУ (зникаючий); <i>Puffinus yelkouan</i> - кочовий на Чорному морі
Додаток I / Y-СТС	17	Включений у складі комплексного/групового таксона (combined taxon concept) — охорона стосується групи видів без поділу	<i>Luscinia svecica</i> , <i>Phoenicopterus ruber</i> , <i>Hieraaetus fasciatus</i> , <i>Hoplopterus spinosus</i> , <i>Nyctea scandiaca</i> , <i>Calonectris diomedea</i> , <i>Aquila pomarina</i> , <i>Aquila clanga</i> , <i>Philomachus pugnax</i> , <i>Larus minutus</i> , <i>Sterna sandvicensis</i> , <i>Dendrocopos medius</i> , <i>Phalacrocorax pygmeus</i> , <i>Tetrao tetrax tetrax</i> , <i>Porzana parva</i> , <i>Porzana pusilla</i> , <i>Sterna caspia</i>	Території Смарагдової мережі в Україні створені для 10 видів, окрім: <i>Phoenicopterus roseus</i> , <i>Aquila fasciata</i> , <i>Vanellus spinosus</i> , <i>Bubo scandiacus</i> , <i>Calonectris borealis</i> , <i>Zapornia parva</i> , <i>Zapornia pusilla</i> ; Фламінго червоний <i>Phoenicopterus roseus</i> та Орел-карлик яструбинний <i>Aquila fasciata</i> в Україні тепер є гніздовими
Додаток I / Y-СТС-EXCP	1	Як Y-СТС, але із винятком щодо сфери застосування (охоплення не повністю стосується всіх країн або окремий виняток)	<i>Calidris alpina</i>	
Додаток I / Y-HTL	5	Включений на вищому таксономічному рівні (higher-taxonomic-level)	<i>Luscinia svecica</i> , <i>Sterna albifrons</i> , <i>Porzana pusilla</i> ,	Території Смарагдової мережі в Україні

Додаток Пташиної директиви ЄС та категорія	К-сть видів	Опис	Приклади видів	Пояснення
		listing) — напр., на рівні роду / родини	<i>Sterna caspia</i> , <i>Porphyrio porphyrio</i>	створені для: <i>Sterna albifrons</i> , <i>Porzana pusilla</i> , <i>Sterna caspia</i>

Y – прямо згаданий у додатку директиви; CTC – груповий таксон; EXCP – виняток щодо застосування; HTL – включений на вищому таксономічному рівні

Слід відзначити, що Спеціальні захищені території (Special Protected Areas, SPAs) визначаються не тільки для видів птахів, які зазначені у Додатку I до Пташиної директиви, але і для інших мігруючих видів, навіть якщо вони не зазначені у додатку.

Нижче наведено перелік регулярно мігруючі види птахів, що трапляються в Україні, але не включені в додаток I Пташиної директиви.

Таблиця 8. Регулярно мігруючі види птахів, що не включені в додаток I Пташиної директиви

A039	<i>Anser fabalis</i>	Качкові	Гуменник
A043	<i>Anser anser</i>	Качкові	Гуска сіра
A052	<i>Anas crecca</i>	Качкові	Чирянка мала
A053	<i>Anas platyrhynchos</i>	Качкові	Крижень
A054	<i>Anas acuta</i>	Качкові	Шилохвіст
A059	<i>Aythya ferina</i>	Качкові	Попелюх
A061	<i>Aythya fuligula</i>	Качкові	Чернь чубата
A112	<i>Perdix perdix</i>	Фазанові	Куріпка сіра
A125	<i>Fulica atra</i>	Пастушкові	Лиска
A152	<i>Lymnocyptes minimus</i>	Слуквові / Баранцеві	Баранець малий
A153	<i>Gallinago gallinago</i>	Слуквові / Баранцеві	Баранець звичайний
A155	<i>Scolopax rusticola</i>	Слуквові / Баранцеві	Слуква
A208	<i>Columba palumbus</i>	Голубові	Припутень
A855	<i>Mareca penelope</i>	Качкові	Свиц
A856	<i>Spatula querquedula</i>	Качкові	Чирянка велика
A857	<i>Spatula clypeata</i>	Качкові	Широконіска
A889	<i>Mareca strepera</i>	Качкові	Нерозень

Загальна таблиця відповідності видів птахів відповідно до Резолюції 6 (1998) Бернської конвенції та Додатку I Пташиної директиви вказана у додатку 4 до цього Звіту.

Загальний огляд існуючих практик управління, та їх оцінка

Загальний огляд положень Оселищної та Пташиної директив щодо практик управління

Стаття 6(1) Оселищної директиви вимагає від держав-членів встановити необхідні заходи щодо збереження Спеціальних територій збереження (Special Areas of Conservation, SACs). Кожна SAC має конкретні «об'єкти збереження» або «особливості, що представляють інтерес», які включають один або кілька типів оселищ, зазначених у Додатку I, та/або видів, зазначених у Додатку II. Для кожного з цих об'єктів збереження необхідно визначити цілі збереження, специфічні для даної території, хоча це прямо не зазначено в Директиві. Цілі збереження визначають бажаний рівень охорони, який може полягати у збереженні поточного стану або його поліпшенні. Директива вимагає мінімального рівня - збереження поточного стану, а поліпшення не є обов'язковим, а залежить від політики держави-члена. Після встановлення цілей збереження для всіх типів оселищ та видів на території об'єкта необхідно визначити відповідні заходи збереження. Ці заходи повинні забезпечувати довгострокове досягнення цілей збереження.

Хоча плани управління є цінним інструментом для організації та комунікації зусиль з збереження природи, вони не є обов'язковими. Тому стаття 6(1) вимагає впровадження додаткових заходів для забезпечення ефективного виконання заходів збереження та належного збереження території: законодавчих заходів (національне законодавство), адміністративних заходів (рішення компетентних органів) або договірних заходів (наприклад, угоди з землевласниками). Ці допоміжні заходи відрізняються від самих заходів збереження, оскільки стосуються практичної реалізації та виконання плану управління або його еквівалента.

Кінцевим зобов'язанням залишається ефективне виконання заходів збереження, незалежно від того, чи вони детально викладені в плані управління, чи реалізуються за допомогою інших еквівалентних механізмів. Оселищна директива надає державам-членам гнучкість у визначенні цих заходів, за умови, що вони є відповідними для досягнення встановлених цілей збереження.

Цілі та заходи збереження

Європейська Комісія надала рекомендації щодо встановлення цілей збереження і впровадження заходів збереження. Згідно з керівним документом «Управління територією Natura 2000»¹², розробленим Європейською Комісією, «цілі збереження на рівні території - це набір конкретних цілей, які мають бути досягнуті на території, щоб забезпечити її найкращий внесок у досягнення сприятливого стану збереження (ССЗ) на відповідному рівні (національному або регіональному, з урахуванням природного ареалу відповідних видів або оселищ)»¹³. Крім того, у своїй примітці Європейська Комісія зазначає: «Хоча може

¹² European Commission. 2012. "Commission note on setting conservation objectives for Natura 2000 sites.", c. 4

¹³ European Commission. 2018. Commission Notice "Managing Natura 2000 sites", c.17

бути практично неможливо для держав-членів формулювати цілі збереження в контексті ССЗ, визначеного на рівні, що включає територію іншої держави-члена, використання біогеографічної перспективи сприятиме процесу встановлення таких цілей. Цілі на рівні території слід встановлювати не лише для Спеціальних територій збереження (Special Areas of Conservation, SACs) відповідно до Оселищної директиви, але й для Спеціальних захищених територій (Special Protected Areas, SPAs) відповідно до Пташиної директиви, з метою виконання вимог, викладених у статтях 2, 4.1, 4.2 і 4.4 Директиви»¹⁴.

Цілі збереження, згідно з приміткою Комісії, «на рівні території повинні повністю зокрема враховувати екологічні вимоги видів і типів оселищ, зазначених у Стандартній формі даних Natura 2000 (тобто присутніх на території, за винятком тих, чия присутність є несуттєвою відповідно до SDF)»¹⁵.

У своїх рекомендаціях Європейська комісія зазначає: «Цілі збереження для територій Natura 2000 повинні бути максимально чіткими та зрозумілими і дозволяти здійснювати операційні заходи збереження на практиці. Вони повинні бути конкретно визначені та, де можливо, піддаватися вимірюванню за допомогою чисел та/або розміру. Іншими словами, визначення цілей збереження на рівні території не має бути розпливчастим чи недостатньо чітко визначеним, не верифікованим або включати неясні зобов'язання щодо впровадження конкретних заходів збереження.»¹⁶.

Також рекомендується дотримуватись певного стандарту при визначенні цілей збереження:

- **«бути специфічними** – стосуватися певного об'єкту природоохоронного значення (виду або оселища) та визначати умову(и), які необхідно виконати для досягнення цілі збереження;
- **бути вимірюваними та підлягати звітуванню** – забезпечувати можливість проведення моніторингу для визначення чи досягнуті цілі збереження, а також для цілей статті 17 Оселищної директиви;
- **бути реалістичними** – з урахуванням розумних термінів і застосування ресурсів;
- **бути послідовними у підході** – структура цілей збереження повинна, наскільки це можливо, бути однаковою для всіх територій, а на територіях, що підтримують той самий об'єкт природоохоронного значення, використовувати подібні атрибути та цілі для опису сприятливого статусу;
- **бути всебічними** – атрибути та цілі повинні охоплювати властивості досліджуваної ознаки, необхідні для опису її стану як сприятливого або несприятливого»¹⁷.

Заходи збереження, з іншого боку, «це фактичні механізми та заходи, які мають бути впроваджені для території Natura 2000 з метою досягнення її цілей збереження»¹⁸. «Зобов'язання полягає в установленні необхідних заходів, незалежно від того, чи застосовуються ці заходи в межах окремих територій, чи, у деяких випадках, поза межами

¹⁴European Commission. 2012. “Commission note on setting conservation objectives for Natura 2000 sites.”, с. 3

¹⁵

¹⁶ p. 6, European Commission. 2012. “Commission note on setting conservation objectives for Natura 2000 sites.”

¹⁷European Commission. 2012. “Commission note on setting conservation objectives for Natura 2000 sites.”, с.6-7

¹⁸European Commission. 2013. “Commission note on establishing conservation measures for natura 2000 sites”,с. 3

територій або на кількох територіях. Можливо, що значна частина виконання державою-членом вимог статті 6.1 полягає у заходах, що не є специфічними для конкретних територій. Згідно зі статтею 6.1, заходи збереження для території Natura 2000 повинні відповідати екологічним вимогам типів природних оселищ з Додатку I та видів з Додатку II, що присутні на території. Заходи збереження зазвичай встановлюються на місцевому/територіальному рівні, але також можуть бути розроблені на регіональному або національному рівні, або навіть погоджені на трансграничному, біогеографічному чи рівні ЄС. Вони можуть включати території, які не є частиною мережі Natura 2000 (горизонтальні заходи або заходи для національних екологічних мереж, цілісність тощо).»¹⁹.

Обов'язок запобігати погіршенню

Стаття 6(2) додатково підкреслює обов'язок запобігати погіршенню оселищ і видів, що охороняються на територіях Natura 2000.

Держави-члени зобов'язані вжити превентивних заходів для уникнення погіршення та турбування, пов'язаних з передбачуваною подією, діяльністю чи процесом. Ці заходи застосовуються до всіх видів і оселищ, для яких були визначені території, і повинні бути впроваджені, якщо це необхідно, і поза межами територій.

Правовий режим згідно зі статтею 6(2) повинен бути специфічним, узгодженим і повним, здатним забезпечити ефективний захист відповідних територій. Держави-члени мають свободу дій при вжитті відповідних заходів для імплементації статті 6(2), за умови гарантії, що погіршення стану та турбування не відбудеться.

Якщо необхідний перегляд плану чи проєкту для виконання положень статті 6(2), він має бути проведений відповідно до вимог статті 6(3).

Звітність

Згідно з Оселищною директивою, кожні шість років держави-члени подають звіт про виконання цієї Директиви (стаття 17). Цей звіт включає інформацію про заходи збереження, їх вплив на статус збереження, а також результати моніторингових заходів. Ключовим компонентом є оцінка статусу збереження всіх вказаних оселищ і видів згідно з погодженою методологією та з урахуванням Сприятливого статусу збереження (ССЗ). Оцінка охоплює всю національну територію для кожного біогеографічного регіону, надаючи ширшу картину, а не специфічну інформацію для окремих територій²⁰.

Згідно з Пташиною директивою, держави-члени подають звіти про виконання цієї Директиви кожні три роки (стаття 12). Комісія потім складає зведений звіт на основі цих національних частин. Крім того, щорічно вимагається подавати звіти про виконання будь-яких відступів від заходів збереження, передбачених статтями 5 та 8 (стаття 9). Ці відступи повинні бути сумісні з загальними цілями Директиви²¹.

¹⁹European Commission. 2012. "Commission note on setting conservation objectives for Natura 2000 sites.", с. 4

²⁰ Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora

²¹Directive 2009/147/ec of the european parliament and of the council of 30 November 2009 on the conservation of wild birds (codified version)

Загальний огляд положень Бернської конвенції щодо практик управління

Бернська конвенція покладає на Договірні Сторони обов'язок вживати належних і необхідних законодавчих та адміністративних заходів для забезпечення охорони середовищ існування видів дикої флори та фауни (особливо видів із Додатків I і II), а також охорони природних середовищ існування, яким загрожує зникнення (природних оселищ/біотопів). Цей базовий обов'язок прямо впливає зі статті 4 Конвенції і є основою для управління оселищами та видами, які охороняються через інструменти Смарагдової мережі.²²

Смарагдова мережа є екологічною мережею територій особливого природоохоронного інтересу (ASCIs), започаткованою Рекомендацією №16 (1989). Вона розглядається як один з ключових практичних механізмів виконання зобов'язань Сторін щодо збереження природних оселищ за Бернською конвенцією.

Цілі та заходи управління

Управлінська модель Смарагдової мережі вибудовується навколо цілей управління та заходів, необхідних для їх досягнення. Резолюція № 8 (2012) прямо передбачає, що для управління Смарагдовими територіями мають бути розроблені конкретні коротко- та довгострокові цілі на рівні території, узгоджені з національними/регіональними цілями збереження, щоб полегшити моніторинг реалізації та регулярну оцінку досягнення²³.

Після встановлення цілей наступним кроком є визначення заходів управління/збереження, які повинні бути впроваджені для досягнення цих цілей.

Договірним Сторонам рекомендується розробляти плани управління для територій Смарагдової мережі. Резолюція № 8 (2012) закладає ширший підхід, де уточнює що ключовим є саме наявність ефективного режиму охорони, а не наявність документу, як такого. Такий режим може включати адміністративні заходи (рішення компетентних органів) та договірні заходи (наприклад, угоди), які забезпечують практичне виконання запланованих дій²⁴.

Рекомендація № 16 рекомендує Договірним Сторонам, де це доречно, вживати кроків для того, щоб управління територіями було системним:

- «розробляти та впроваджувати плани управління, які визначають коротко- та довгострокові цілі (такі плани можуть стосуватися окремої території або групи територій, наприклад, певного типу ландшафтів/екосистем);
- регулярно переглядати положення планів управління з урахуванням змін умов або зростання наукових знань;
- чітко визначати межі територій на картах і, наскільки можливо, на місцевості;

²²Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі

²³Bern Convention Standing Committee, Resolution No. 8 (2012) on national designation and management/monitoring/reporting of Emerald sites

²⁴Bern Convention Standing Committee, Resolution No. 8 (2012) on national designation and management/monitoring/reporting of Emerald sites

- інформувати компетентні органи та землевласників/землекористувачів про масштаб території та її характеристики, щоб забезпечити узгоджене врахування режиму у рішеннях і практиках користування;
- забезпечувати моніторинг таких територій, зокрема факторів, збереження яких є критично важливим для їх природоохоронної цінності.»²⁵

Моніторинг як елемент управління

Рекомендація № 16 (1989) додатково рекомендує Договірним Сторонам регулярно переглядати свою результативність у впровадженні Смарагдової мережі та забезпечувати проведення належних екологічних та інших досліджень, щоб краще розуміти критичні елементи управління і моніторити стан факторів, що стали підставою для визначення та збереження території.²⁶

В свою чергу, Резолюція № 8 (2012) зазначає, що «моніторинг управління територією включатиме регулярне спостереження за виконанням режиму охорони та станом збереження популяцій видів і природних оселищ, зокрема тих, що перелічені в Резолюціях Постійного комітету № 4 (1996) та № 6 (1998), та/або інших факторів, що зумовили визначення території, як зазначено в пункті 1 Рекомендації 16 (1989)»²⁷.

Таким чином, як і у випадку з Natura 2000, моніторинг є одним з елементів механізму управління, який забезпечує перевірку виконання заходів, виявлення проблем і підставу для коригування цілей/заходів.

Звітність

Резолюція № 8 (2012) встановлює регулярне звітування до Секретаріату Бернської конвенції. Звіт має подаватись англійською мовою кожні шість років від дати ухвалення резолюції і відображати попередній шестирічний період.²⁸

Окремо, сама Резолюція № 8 (2012) посилається на підхід закладений у Резолюції № 5 (1998), де урядам пропонується «моніторити стан збереження видів і природних оселищ у визначених ASCIs)» та «інформувати Секретаріат про будь-які істотні зміни, які ймовірно суттєво негативно вплинуть на екологічний характер визначених ASCIs) або на умови, що обґрунтовували їх визначення»²⁹.

²⁵ Bern Convention Standing Committee, Recommendation No. 16 (1989) on Areas of Special Conservation Interest, пункт 4

²⁶ Bern Convention Standing Committee, Recommendation No. 16 (1989) on Areas of Special Conservation Interest

²⁷ Bern Convention Standing Committee, Resolution No. 8 (2012) on national designation and management/monitoring/reporting of Emerald sites, пункт 3.2

²⁸ Bern Convention Standing Committee, Resolution No. 8 (2012) on national designation and management/monitoring/reporting of Emerald sites

²⁹ Bern Convention Standing Committee, Resolution No. 8 (2012) on national designation and management/monitoring/reporting of Emerald sites, параграф 15 (пreamбула)

Аналіз вибраних прикладів національної реалізації проєктів управління територіями Смарагдової мережі

Хоча ні Бернська Конвенція, ні Директиви не встановлюють обов'язковості розроблення планів управління для територій Natura 2000 та Смарагдової мережі, їх розроблення дуже рекомендується. В Україні розроблення планів управління для Смарагдової мережі досі перебуває на початковій стадії. Наразі розроблено лише один план управління для території Смарагдової мережі - План управління для території Смарагдової мережі «НПП «Пирятинський». Однак багато територій Смарагдової мережі розташовані на більших територіях, для яких вже розроблені документи з управління.

Задля оцінки потенціалу цих існуючих документів в управлінні територіями Смарагдової мережі було розроблено відповідні критерії та запитання, які ґрунтуються на вимогах до Планів управління, визначених для територій Natura 2000, які вказані нижче (Табл. 9).

Для аналізу було обрано чотири документи:

План управління національного природного парку «Пирятинський», територія Смарагдової мережі Pyriatynskyi National Nature Park UA0000077;

Проєкт лісовпорядкування Клавдіївської науково-дослідної лісової станції, території Смарагдової мережі Klavdiivska Forest Station - Kyivske Reservoir site UA0000094, Irpin River Valley site UA0000342;

План управління річковим басейном Дунаю (2025-2030), у басейні Дунаю розташовано 25 територій Смарагдової мережі, які охоплюють приблизно 17 % (5059,07 км²) площі басейну;

Проєкт організації території національного природного парку «Голосіївський», територія Смарагдової мережі Holosiivskyi National Nature Park site UA0000043.

Порівняння виявило значні недоліки в поточному підході до управління територіями Смарагдової мережі в Україні.

Хоча План управління національного природного парку «Пирятинський», який є єдиним Планом управління, розробленим спеціально для території Смарагдової мережі, продемонстрував більшу відповідність очікуваним функціям плану управління, все ж він не відповідав усім необхідним вимогам щодо ясності, кількісних цілей, комплексних оцінок загроз і детальних протоколів для негайного втручання.

З іншого боку, Проєкт лісовпорядкування Клавдіївської науково-дослідної лісової станції, План управління річковим басейном Дунаю та Проєкт організації території національного природного парку «Голосіївський» не змогли належним чином врахувати специфічні вимоги щодо збереження територій та вирішити проблеми управління територіями Смарагдової мережі. Вони не мають необхідної деталізації, специфічності для конкретних територій і комплексного підходу, який потрібен для ефективного збереження.

Узагальнена інформація про результати порівняння критеріїв та запитань з метою оцінки потенціалу цих існуючих документів в управлінні територіями Смарагдової мережі наведена в Табл. 9.

Таблиця 9. Узагальнена інформація про результати порівняння критеріїв та запитань з метою оцінки потенціалу існуючих документів в управлінні територіями Смарагдової мережі

Критерії/Запитання	План управління для НПП «Пирятинський»	План лісовпорядкування Клавдієвської лісової науково-дослідної станції	План управління річковим басейном Дунаю (2025–2030)	Проект організації території національного природного парку «Голосіївський» (Проект)
Встановлення цілей збереження				
1. Чи цілі збереження чітко визначені, конкретні, вимірювані, досяжні, релевантні та обмежені у часі (SMART)?	частково	-	-	частково
2. Чи встановлені вони в Плані управління чи його аналогах?	частково	-	-	частково
3. Чи План управління або його аналог передбачає конкретні заходи та часові рамки для досягнення цілей збереження?	+	-	-	+
4. Чи періодично переглядаються та коригуються цілі збереження на основі нових даних, нових загроз або в разі змінення екологічних вимог території?	+	-	-	+
Вибір території та картографування				
5. Чи добре задокументовані, чітко визначені та публічно відкриті для заінтересованих сторін межі ділянок?	+	+	+	+
Адаптивне управління та реагування на загрози				
6. Чи заходи збереження періодично переглядаються та коригуються на основі нових даних, нових загроз або в разі змінення екологічних вимог території?	+	-	-	+
7. Наскільки добре заходи збереження враховують екологічні потреби та соціально-економічні фактори?	+	частково	частково	частково
8. Чи визначені та зафіксовані загрози в Планах управління або їхніх аналогах?	частково	-	-	-

Co-funded by
the European Union

Project 101148569 — LIFE23-PRE-CZ-ConNaturLIFE Ukraine

Deliverable: D2.13

Development of proposals on transformation of the Emerald network to Natura 2000 network

Критерії/Запитання	План управління для НПП «Пирятинський»	План лісовпорядкування Клавдієвської лісової науково-дослідної станції	План управління річковим басейном Дунаю (2025–2030)	Проект організації території національного природного парку «Голосіївський» (Проект)
9. Як розглядаються загрози в Планах управління або їх аналогах?	+	-	-	-
Моніторинг і пом'якшення погіршення стану та турбування				
10. Чи вжито відповідних заходів, щоб уникнути погіршення стану оселищ та турбування для видів, і чи існує протокол для негайних дій у разі виявлення?	+	-	-	частково
11. Як відстежуються суттєві зміни чи порушення?	+	-	-	частково
12. Чи включає стратегія управління протоколи для негайного втручання у разі виявлення погіршення стану оселищ або турбування для видів?	-	-	-	-
Управління соціально-економічним тиском				
13. Як заходи збереження враховують потреби місцевих громад, і чи передбачені положення для сталих видів діяльності?	+	частково	частково	частково
Управління, впровадження та реалізація заходів збереження				
14. Чи є заходи збереження задокументованими, реалістичними та структурованими із чіткими завданнями, термінами та відповідальністю за реалізацію для кожного заходу?	+	-	-	частково
15. Чи є План управління або інший документ із такою ж функцією для території Смарагдової мережі?	+	частково	частково	+
16. Чи Плани управління є загальнодоступними та зрозумілими?	+	частково	+	+
Залучення заінтересованих сторін та правовласників				

Co-funded by
the European Union

Критерії/Запитання	План управління для НПП «Пирятинський»	План лісовпорядкування Клавдієвської лісової науково-дослідної станції	План управління річковим басейном Дунаю (2025–2030)	Проект організації території національного природного парку «Голосіївський» (Проект)
17. Чи залучені заінтересовані сторони до планування та реалізації заходів збереження?	+	-	-	частково
18. Чи існують встановлені механізми для консультацій та залучення заінтересованих сторін?	частково	-	частково	частково
19. Наскільки заінтересовані сторони залучені до встановлення цілей, моніторингу результатів та забезпечення узгодженості заходів збереження з потребами громади?	частково	-	-	частково
20. Чи адаптуються Плани управління на основі нової наукової інформації та загроз?	+	частково	частково	+

Детальна інформація з поясненням кожної оцінки розміщена в Додатку 5 до Цього звіту.

Висновки

Смарагдова мережа України охоплює більшість видів додатку II Оселищної директиви, за виключенням окремих видів. Додатково для окремих видів зафіксовано фрагментарні або застарілі таксономічні підходи, що потребують гармонізації.

Аналіз представленості видів у межах Смарагдової мережі за результатами біогеографічних семінарів свідчить про значну частку видів із недостатнім або помірним рівнем охоплення, а також про наявність оцінок, що потребують уточнення даних. Це стосується як рослин, так і тварин, включно з птахами. Лише частина видів має достатній рівень територіального покриття, здатний забезпечити довгострокове збереження. Для значної кількості видів необхідні або корективи меж територій, або розширення мережі, або уточнення наукової інформації щодо їх поширення та стану популяцій.

У сфері захисту птахів реалізація вимог Пташиної директиви також є неповною. Попри існування національних природоохоронних територій, ІВА та Рамсарських угідь, відсутній окремий механізм класифікації Спеціальних територій збереження у розумінні директиви.

Аналіз чинних підходів до управління показує, що в європейській моделі управління базується на основі визначення цілей збереження для конкретної території, встановлення відповідних заходів і забезпечення їх виконання через правові, адміністративні або договірні інструменти. На додаток здійснюється моніторинг ефективності управління та подаються відповідні звіти. У рамках Бернської конвенції управління територіями Смарагдової мережі також має базуватися на «належному режимі» із коротко- та довгостроковими цілями, плануванням і регулярним переглядом, чітко визначеними межами, інформуванням компетентних органів і землекористувачів, моніторингом та регулярною звітністю/інформуванням про суттєві негативні зміни.

В українській практиці система управління Смарагдовими територіями залишається фрагментарною. Виявлено суттєвий дефіцит спеціалізованих інструментів управління, які б послідовно поєднували цілі, заходи, відповідальних виконавців, ресурси, моніторинг і механізм перегляду. Аналіз чотирьох обраних документів підтверджує, що секторальні або територіальні плани здебільшого не забезпечують необхідної специфічності для Смарагдових територій, тоді як навіть єдиний спеціалізований план управління демонструє потребу в підвищенні ясності цілей, деталізації заходів і протоколів реагування.

Рекомендації

Для покращення управління територіями Смарагдової мережі в Україні необхідно застосувати комплексний і багатогранний підхід.

Критично важливим першим кроком є розроблення та впровадження національного законодавства, яке буде спеціально орієнтоване на управління територіями Смарагдової мережі та в подальшому територіями Natura 2000. Це законодавство повинно відповідати правовим вимогам Бернської Конвенції, Оселищної та Пташиної директиви, чітко визначаючи категорії територій, що охороняються. Законодавство повинно встановити юридичні зобов'язання для визначення цілей збереження, що відповідають принципам SMART, а також необхідні заходи збереження, які повинні застосовуватися, для всіх територій.

Правова база повинна включати механізми для регулярного моніторингу та звітування про стан збереження і прогрес у досягненні сприятливого стану збереження (ССЗ), з визначенням вимог щодо звітності перед Європейською Комісією та Бернською Конвенцією.

Розбудова інституційної спроможності також є важливою. Розроблення та регулярне оновлення комплексних національних рекомендацій щодо створення специфічних планів управління для територій Смарагдової мережі/Natura 2000 є ключовим аспектом.

Впровадження національної програми навчання для відповідних заінтересованих сторін, включаючи державні органи, керівників територій, землевласників, НГО та місцеві громади щодо використання цих рекомендацій було б доцільним.

Встановлення надійної, добре забезпеченої, прозорої та стандартизованої національної системи моніторингу є надзвичайно важливим для відстеження змін у стані збереження, виявлення загроз та оцінки ефективності заходів збереження на територіях Смарагдової мережі/Natura 2000.

Забезпечення належних фінансових ресурсів є основою для успіху цих ініціатив. Ключовим кроком є розроблення довгострокового плану управління територіями Natura 2000 та Смарагдової мережі. Цей план повинен містити джерела фінансування (включаючи кошти ЄС, державний і місцеві бюджети, а також приватний сектор), конкретні суми, розподіл відповідальності, чіткий графік виконання та вимірювані показники успіху. План має всебічно охоплювати всі аспекти управління, зокрема заходи збереження, забезпечення виконання, моніторинг та підвищення спроможності. Прозорість і підзвітність фінансових механізмів є критично важливими для забезпечення достатнього фінансування для досягнення національних цілей збереження.

Поточний аналіз українських практик управління територіями Смарагдової мережі виявляє значні слабкі місця, зокрема відсутність спеціалізованих планів управління для конкретних територій. Для вирішення цих проблем корисно, щоб кожна територія Смарагдової мережі, або групи географічно з'єднаних територій з подібними природними характеристиками, мали детальні плани управління, які включають SMART цілі збереження та конкретні заходи з чіткими термінами виконання та відповідальними особами. Ці плани повинні бути

Co-funded by
the European Union

Project 101148569 — LIFE23-PRE-CZ-ConNaturLIFE Ukraine

Deliverable: D2.13

Development of proposals on transformation of the Emerald network to Natura 2000 network

відкритими для громадськості, бажано в спрощених та адаптивних версіях для ширшої аудиторії. Важливо, щоб ці плани управління включали чіткі рамки адаптивного управління, що дозволяють проводити регулярні огляди (ідеально щорічно) на основі даних моніторингу, всебічних оцінок загроз і екологічних потреб. Чіткі протоколи для негайного втручання у разі деградації природних оселищ чи порушення стану видів є необхідними.

Активне залучення заінтересованих сторін на всіх етапах процесу, від планування до реалізації заходів збереження, включаючи встановлення цілей збереження на рівні території та моніторинг результатів - є важливою для ЄС і повинна заохочуватися на національному рівні. Важливими є також надійні протоколи моніторингу, що використовують індикатори для відстеження прогресу до досягнення сприятливого стану збереження, а також прозорі механізми звітності для комунікації про досягнуті результати.

Co-funded by
the European Union

Project 101148569 — LIFE23-PRE-CZ-ConNaturLIFE Ukraine

Deliverable: D2.13

Development of proposals on transformation of the Emerald network to Natura 2000 network

Додатки 1-5 в окремих файлах

Ministry of the Environment
of the Czech Republic